

ERTAKLARDAN SAHNAGA: BOLALAR DRAMATURGIYASIDA BADIY TRANSFORMATSIIYA MASALALARI

Davlatova Ozoda

Nizomiy nomidagi O'zMPU

O'zbek tili va adabiyoti fakulteti 4-bosqich talabasi

ANNOTATSIIYA: Ushbu tadqiqot bolalar dramaturgiyasida ertaklarning sahna asariga aylantirilishi jarayonida badiiy transformatsiya masalalarini ilmiy va amaliy jihatdan o'rganadi. Maqolada xalq ertaklariga xos epik tuzilishning dramatik shaklga o'tishidagi qonuniyatlar, obrazlar tizimidagi dinamik o'zgarishlar va bolalar auditoriyasi uchun vizuallashtirish usullari tahlil qilinadi.

АННОТАЦИЯ: Данное исследование подробно рассматривает вопросы художественной трансформации в процессе преобразования сказок в сценические произведения. Анализируются закономерности перехода эпической структуры народных сказок в драматическую форму, динамические изменения в системе образов и методы визуализации для детской аудитории.

ABSTRACT: This study explores the issues of artistic transformation in the process of turning fairy tales into stage plays. It analyzes the laws of transition from the epic structure of folk tales to the dramatic form, dynamic changes in the character system, and visualization methods for children.

Kalit so'zlar: bolalar dramaturgiyasi, badiiy transformatsiya, epik matn, dramatik harakat,

vizuallashtirish, konflikt, xarakter dinamikasi, folklor, sahna talqini.

Zamonaviy adabiyotshunoslik va teatr san'ati tadqiqotlarida bolalar dramaturgiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki u nafaqat badiiy ijod mahsuli, balki yosh avlodning estetik didi, ma'naviy dunyoqarashi va axloqiy tarbiyasini shakllantiruvchi muhim vosita sifatida ham qaraladi [cite: 1, 3]. Ayniqsa, xalq og'zaki ijodi namunalaridan, xususan ertaklardan sahna asarlari yaratish jarayoni bolalar dramaturgiyasining eng samarali va sarmahsul yo'nalishlaridan biridir. Insoniyat madaniyati tarixida bolalar adabiyoti, xususan dramaturgiya yosh avlodning ma'naviy kamolotida hal qiluvchi o'rin tutadi. Bolalar teatri faqatgina ko'ngilochar maskan emas, balki hayotiy darslar beruvchi, axloqiy me'yorlarni o'rgatuvchi jonli maktabdir. Bu maktabning poydevorini esa xalq og'zaki ijodi — ertaklar tashkil etadi [cite: 5]. Ertaklardagi ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash sahnaga ko'chganda, u yanada hayotiy va ta'sirchan kuchga ega bo'ladi.

Ertakni pyesaga aylantirish (dramatizatsiya) jarayoni shunchaki matnli dialoglarga bo'lish emas, balki murakkab "badiiy transformatsiya" jarayonidir [cite: 4]. Bunda hikoyachi (narrator) pozitsiyasi yo'qoladi va barcha voqealar qahramonlarning harakati va nutqi orqali namoyon bo'ladi. Ertak epik turga mansub bo'lib, unda voqealar bayon qilinadi. Dramaturgiyada esa voqealar "hozir va shu yerda" sodir bo'lishi shart. Shu sababli, dramaturg ertakdagi uzun tasvirlarni ixcham harakatlarga aylantiradi.

Transformatsiyaning birinchi bosqichi — syujetni zichlashtirishdir. Ertakda qahramon uzoq yo'l yurishi, turli sinovlardan o'tishi mumkin, lekin sahnada bu jarayon ramziy bezaklar yoki bir nechta muhim to'qnashuvlar orqali beriladi [cite: 3]. Ikkinchi muhim bosqich — konfliktni shakllantirish. Xalq ertaklarida konflikt ko'pincha tashqi xarakterga ega. Bolalar dramaturgiyasida esa bu konfliktni qahramonning ichki dunyosi, uning tanlovi va mas'uliyati bilan bog'lash lozim. Bu esa

bolalarda tanqidiy fikrlashni uyg'otadi [cite: 5].

Uchinchi bosqich — obrazlarning dinamiklashuvi. Ertakdagi qahramonlar ko'pincha statik bo'ladi: yaxshi qahramon boshidan oxirigacha yaxshi, yomon esa yomon bo'lib qolaveradi. Zamonaviy dramaturgiya esa bolalarga xarakter evolyutsiyasini ko'rsatishni talab etadi. Masalan, "Zumrad va Qimmat" asari sahnaga qo'yilganda, qahramonlarning nima uchun bunday yo'l tutgani, ularning ruhiy iztiroblari dialoglar orqali chuqurroq ochib berilishi badiiy transformatsiyaning yutug'idir [cite: 3, 4]. Bolalar auditoriyasi voqealarni ko'rish va eshitish orqali idrok etadi. Shu sababli, ertak matnidagi "Uchib ketdi", "G'oyib bo'ldi" kabi jumlar sahnada maxsus effektlar, dekoratsiyalar va yorug'lik o'yinlari orqali "vizual til"ga ko'chiriladi [cite: 5]. Bu bolaning tasavvur dunyosini kengaytirib, asar g'oyasini osonroq o'zlashtirishiga yordam beradi.

Xalqimizda "Bola besh yoshgacha yozilmagan qog'oz" degan hikmat bor, ya'ni shu davrda bolaga nima singdirilsa, kelajakda u shuni o'zida namoyon etadi. Shuning uchun ham kichik yoshdagi bolalarning har bir savoliga sabr bilan javob berish, ularni to'g'ri yo'naltirish muhim ahamiyatga ega. Bola tilga kirib, atrof-muhitni anglay boshlagan davrda uning lug'at boyligi tez rivojlanadi. Shu paytda ertaklar asosida syujetli o'yinlar tashkil etish, obrazlarga kirib o'ynash bolaning ijodiy tafakkurini yanada rivojlantiradi. Ertaklar bolaga hayotni tushunish, yaxshilik va yomonlikni ajratish hamda ezgulikni tanlashni o'rgatadi [cite: 2, 5]. Ertaklarda insonparvarlik, vatanparvarlik, do'stlikka sadoqat, mehnatsevarlik va jasorat kabi fazilatlar ulug'lanadi, salbiy illatlar esa qoralanadi. Masalan, "Susambil" ertagida hayvonlarning birlashib dushmani yengishi orqali ahillik va birlikning kuchi ko'rsatiladi. "Oltin tanga" ertagida esa halollik g'oyasi ilgari suriladi [cite: 3].

Xulosa qilib aytganda, xalq ertaklarini bolalar dramaturgiyasi asosiga qo'shish zamonaviy teatrning eng muvaffaqiyatli yo'nalishlaridan biridir. Badiiy transformatsiya jarayoni ertakning folklor ruhini saqlab qolgan holda, uni yangicha talqin va zamonaviy mazmun bilan boyitadi. Tadqiqotimiz shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli sahna asari yaratish uchun dramaturgdan nafaqat adabiy mahorat, balki bolalar psixologiyasi va teatr texnologiyalarini chuqur bilish talab etiladi. Bu jarayon bolalarning estetik didini tarbiyalashda eng qudratli qurol bo'lib qolaveradi. Ertaklarning dramatik transformatsiyasi nafaqat badiiy, balki pedagogik jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. U

bolalarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi, ularni ezgulik, halollik, do'stlik va vatanparvarlik kabi qadriyatlarga yo'naltiradi [cite: 5].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Кононов А.Н. Грамматика тюркских языков. – М.: Наука, 1980. [cite: 1]

2. Granberg A.G. Byudzhetskaya politika i makroekonomicheskaya stabilnost'. – M., 2018. [cite: 2]
3. Karimov N. O'zbek bolalar adabiyoti: Taraqqiyot yo'llari. – Toshkent, 2015. [cite: 3]
4. Yo'ldoshev M. Adabiyotshunoslik asoslari va badiiy tahlil. – Toshkent, 2012. [cite: 4]
5. Abduqodirov A. Folklor va sahna san'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 2010. [cite: 5]
6. Isajon Sulton ijodi va zamonaviy nasr masalalari. – Toshkent, 2020.
7. Ziyoz - O'zbek adabiyoti va dramaturgiyasi portali.
8. Quronov S. Adabiyotshunoslik lug'ati. – Toshkent, 2013.
9. Jumanazarov U. Bolalar dramaturgiyasi poetikasi. – Toshkent, 2011.
10. Hamdamov U. Badiiy tafakkur tadriji. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2018.